

Manifestări de caracter magic și de cult la geto-dacii din Muntenia în secolele II—IV e.n.

G. BICHIR

Descoperirile arheologice făcute în ultima vreme arată că geto-dacii din Muntenia, ca și carpicii și traco-geto-dacii în general, acordau o atenție deosebită manifestărilor de caracter magic și de cult. Lucrul este explicabil pentru acele vremuri dacă ne gândim la lipsa de cunoștințe și nivelul scăzut al forțelor de producție care puneau pe om în imposibilitatea de a lupta cu forțele naturii. Lipsa de cunoștințe a făcut ca oamenii să nu înțeleagă o serie de fenomene ale naturii și în locul cauzelor reale (științifice) să vadă cauze imaginare. Astfel oamenii trăiau cu impresia că viața lor este dirijată de anumite forțe supranaturale, iar ei, prin diverse manifestări, pot să influențeze în bine sau în rău aceste forțe. Iată de ce, credințele și superstițiile au jucat un rol important în viața oamenilor din vechime și descoperirea unor obiecte și complexe de caracter magic și de cult în cadrul unor așezări și necropole nu trebuie să ne mai surprindă.

Ațiunea binefăcătoare pe care o exercita soarele asupra oamenilor, animalelor, plantelor etc. a fost remarcată din cele mai vechi timpuri de oameni, care au început să vadă în el pe zeul atotputernic care topește zăpada și aduce vreme frumoasă, alungă noaptea și aduce ziua, face să incolțească plantele și să rodească pământul, vindecă anumite boli la oameni și animale. Oamenii observau că iarna, când soarele lumina mai puțin, natura era „moartă” și condițiile de viață mult mai greu de suportat. Astfel, în viziunea lor soarele întruchipa principala forță în natură și dispunea de cele mai impunătoare fenomene ale naturii, aruncând fulgerul și sperniind cu trăsnetul, care cu timpul vor deveni zeități secundare, fii ai zeului soare.

Cultul soarelui a apărut încă din neolitic și a început să se generalizeze în epoca bronzului, atât la triburile de agricultori, cât și la cele de păstori¹. Subliniem acest lucru întrucât unii cercetători socotesc că cultul soarelui era practicat numai de triburile de păstori și vânători, pornind de la observația că în regiunile nordice unde aceste ocupații erau de bază, s-au păstrat (pe diverse obiecte și monumente) numeroase simboluri solare (care de fapt nu lipsesc nici la triburile de agricultori din restul Europei), iar în folclorul acestor țări mai sînt întilnite și astăzi sărbători închinat soarelui. Existența în folclorul țărilor nordice a unor legende și manifestări legate de cultul soarelui nu trebuie să ne surprindă, deoarece în aceste zone iarna durează mai mult și venirea primăverii constituie o adevărată bucurie, sărbătorită de toți oamenii.

Descoperirile arheologice arată că cultul soarelui s-a bucurat de o atenție deosebită și la traci, începînd încă din epoca bronzului². Simbolurile solare sînt întilnite pe ceramică, arme, centuri (de tip Gușterița-Uioara), placa de lut de la Wietenberg etc. La Sărata Monteoru, I. Nestor a descoperit chiar un sanctuar de piatră aparținînd fazei de început a culturii Monteoru (faza I C 4). În legătură cu existența cultului solar la traci trebuie puse și carele votive de lut descoperite în spațiul carpato-danubian, ca și carul de bronz și fier găsit în împrejurimile ●răștiei, ce poartă

¹ Cf. Gh. Bichir, *Dacia*, N.S., 17, 1973, p. 244.

² Cf. V. Pârvan, *Cetica*, p. 313—317; Gh. Bichir, *op. cit.*, p. 244—245.

un cazan prevăzut de o parte și de alta, cu cîte șase protome de lebede ³. Este știut, că, în mitologie, carul solar tras de cai sau lebede și barca solară trasă de lebede formează, din Bronzul mijlociu pînă în Hallstattul tîrziu, un cuplu în cadrul credințelor legate de cultul soarelui. Carul solar purta „soarele” pe drumul său ceresc, iar barca solară îl aducea înapoi pe ocean. Constatăm astfel că, în epoca bronzului în spațiul carpato-danubian, soarele constituia principala divinitate adorată de traci.

Ca la toate popoarele indo-europene, soarele era adorat și de geto-daci, descendenți ai tracilor nordici. În ce măsură și la geto-daci soarele constituia principala divinitate adorată, ca în epoca bronzului, este mai greu de spus în stadiul actual al cercetărilor. Sigur însă, printre divinitățile adorate de geto-daci erau și cele de caracter urano-solar, așa cum par să sugereze o serie de descoperiri arheologice. Dintre acestea amintim discurile solare de pe ceramica de la Grădiștea Muncelului și Vlădiceasca — Ghergălăul Mare ⁴, reprezentările antropomorfe descoperite pe unele mănuși de amfore getice la Popești—Argeș și Cetățeni—Muscel ⁵, ca și pe ștampila de olar getic de la București—Tei ⁶. La această din urmă piesă, în afară de părul zbirlit în formă de raze, se află deasupra capului și o roată cu spițe, simbol al zeului Helios. Personajele cunoscute pe mănușile de amfore de la Popești și Cetățeni (ce sînt imitații getice după amfore din Rhodos și Cos) au capul aureolat cu raze. Tot la Popești pe două fragmente de cupe zise deliene se întîlnesc reprezentări de figuri umane ce ar putea sugera, cel puțin pe unul din fragmente, un dans ritual în cinstea soarelui ⁷. Am aminti de asemenea altarul de andezit descoperit la Grădiștea Muncelului și presupusul „car solar” descoperit la Piatra Roșie ⁸. Nu este exclus ca tot unei divinități urano-solare să-i fi fost dedicate și sanctuarele rotunde și patrulate de la Grădiștea Muncelului, Blidaru, Costești, Piatra Roșie, Bănița, Piatra Craivii, Bitca Doamnei, Barboși și Dolinean (r. Hotin) ⁹.

Descoperirile arheologice par a sugera faptul că divinitățile urano-solare se bucurau de mai multă trecere la geto-dacii decît cele chloniene ¹⁰. Această observație este valabilă și pentru dacii liberi din secolele II—IV e.n. ¹¹.

Și la dacii liberi, ca și la alte popoare indo-europene, soarele era socotit probabil întruchiparea universală a tuturor forțelor naturii care și exercitau puterea asupra întregii vieți. De aceea, pentru a i se arăta devotați, oamenii făceau pe diferite obiecte simboluri solare care să-i apere de nenorocire și să le aducă fericire. Așa se explică preluarea de către dacii liberi a oglinzilor de metal care aveau pe ele simboluri solare. Dealtfel chiar oglinda, prin forma sa discoidală, era un simbol solar. Amintim că și vechii chinezi socoteau oglinzile drept simboluri solare, iar unele grupuri de populații din Siberia cum sînt urukaghirii numeau pînă nu demult oglinda „soare pectoral” ¹². Inițial dacii liberi au preluat oglinzile de la sarmați, dar cu timpul ele au început să fie lucrate și în mediul geto-dacic, așa cum au arătat descoperirile de la București—Militari, unde Vlad Zirra a găsit un tipar de turnat oglinzi întreg și fragmente din alte trei exemplare diferite.

Pînă în prezent la geto-dacii din Muntenia (cultura Militari—Chilia) s-au găsit oglinzi cu tamga numai în așezări (Mătăsaru, Străulești, Militari, Tirgșor etc.) și toate sînt în stare fragmentară, așa încît cu excepția a două exemplare, unul provenind de la Mătăsaru, ce a avut pe el o roată cu spiță, și altul de la Străulești, avînd un „virtej”, pentru restul nu putem preciza ce semne (tamgale) aveau. De notat că și roata cu spițe și „virtejul” sînt considerate simboluri solare. În mediul carpic, unde asemenea piese au apărut și înorminte, se cunosc exemplare întregi, care arată că dacii liberi din această regiune preferau oglinzile ce purtau pe revers simboluri solare.

³ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 312, 317, 319; Gh. Bichir, *Dacia*, N.S., 8, 1964, p. 67—86.

⁴ C. Daicovicu, în *IstRom*, I, 1960, p. 336; G. Trohani, *Cercet. Arh.*, 1, 1975, p. 163, fig. 23.

⁵ Al. Vulpe, *SCIV*, 16, 1965, 2, p. 347—348, fig. 3/1—2.

⁶ D. V. Rosetti, în *Publicațiile Muzeului Municipal București*, 2, București, 1935, p. 61, fig. 1, 2 a—c; idem, în *Bucureștii de odinioară în lumina cercetărilor arheologice*, București, 1953, p. 29—30, pl. XXVII/1.

⁷ Al. Vulpe, *op. cit.*, p. 346, 348, fig. 2/1.

⁸ C. Daicovicu, *Cetea dacică de la Piatra Roșie*, București, 1954, p. 89—90. pl. XV/2.

⁹ Cf. H. Daicovicu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj, 1972, p. 205—212 și G. I. Smirnova, *SCIVA*,

27, 1976, 3, p. 309—317.

¹⁰ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 151—156, 656—660; H. Daicovicu, *op. cit.*, p. 215—220. I. H. Crișan, *Burebista și epoca sa*, București, 1975, p. 417—420, manifestă oarecare rezerve în această problemă. Pentru religia la geto-daci, în general, în afară de opera lui V. Pârvan mai sus citată, a se vedea I. I. Rusu, *Religia geto-dacilor*, în *Anuarul Institutului de studii clasice*, 5, 1947, p. 61—137 și C. Daicovicu, *Ist Rom.*, I, 1960, p. 229—337.

¹¹ Cf. Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, p. 135—136; idem, *Dacia* N.S., 17, 1973, p. 243—246; idem, *Archaeology and history of the Carpi*, part. I, BAR, Supplementary Series 16 (i), Oxford, 1976, p. 126—127.

¹² *Ibidem*.

Acest lucru arată că oglinzile cu tamga au avut, pe lângă rolul lor utilitar, și o semnificație magico-apotropaică, ferindu-l pe purtător atit în viață, cit și după moarte de duhurile rele, fapt pentru care erau puse și în morminte. Oglinzile erau purtate ca niște medalioane-amulete, atirnite de git, cu partea ornamentată în exterior și cea lustruită (oglinza propriu-zisă) în interior.

Fără a fi obiecte de cult, ca și oglinzile, dar avind o semnificație magică, erau și brățările cu capete de șarpe, bine documentate în Latène-ul geto-dacic¹³, dar nelipsind nici din complexe de tip Militari—Chilia. O brățară de bronz, avind capetele stilizate în formă de cap de șarpe a fost descoperită la Colonești—Mărunței, iar un fragment dintr-un alt exemplar la Mătăsaru. Redarea capului de șarpe pe obiectele de podoabă amintite, desigur o reminiscență totemică, avea „puterea” de a apăra pe purtător împotriva răului și nenorocirilor¹⁴. Nu trebuie să uităm că șarpele este reprezentat și pe stindardele de luptă ale geto-dacilor.

De cultul soarelui trebuie legată și incinerarea practică de unele triburi tracice și devenită rit funerar specific la geto-dacii și dacii liberi din secolele II—IV e.n. Menționăm că incinerarea a început să fie practică sporadic încă din neolitic, dar s-a generalizat abia în epoca bronzului, cind soarele devine principala divinitate adorată. Distrugerea celui mort prin ardere presupune o altă viziune asupra relației dintre corp și suflet, este o reprezentare mai abstractă asupra raportului dintre cele două presupuse componente ale ființei umane. Trupul, considerat un înveliș vremelnic, era o piedică pentru suflet ca să se poată bucura de „nemurire”¹⁵. Curățirea de păcate se putea face numai prin ardere, focul fiind socotit rupt din soare, sau frate mai mic al soarelui, avea această putere de purificare.

De o atenție deosebită se bucurau și obiceiurile funerare. Grija față de cei morți se manifesta la cei în viață prin îndeplinirea cu strictete a ritualurilor de inmormintare, prin depunerea de ofrande, obiecte vestimentare și de uz casnic, podoabe etc., pentru a le asigura condiții de „existență” în lumea de „bincolo”. Pentru arheolog toate aceste detalii de rit și ritual au o semnificație istorică, pentru că pe baza lor se poate stabili etnicul celor înmormințați, știut fiind că orice grup de populație își avea pe lângă trăsăturile generale și o serie de datini și obiceiuri specifice.

Cultul vetrei și al focului. În așezările de la Mătăsaru (gr. 19; gr. 45; gr. 59; gr. 190; gr. 192; gr. 193; gr. 195, 211, 213, 216), Colonești—Mărunței (gr. 4; gr. 6 și gr. 12) și Scornicești (gr. 1) s-au descoperit gropi care conțineau aproape exclusiv numai fragmente de crustă de vatră bucăți de lipitură de la carcasa unor cuptoare menajere, pietre de riu arse, provenind de la baza vetrelor, cărbuni și cenușă; ceramica era puțină, iar uneori lipsea. Gropile erau cilindrice sau în formă de butelie. Asemenea complexe s-au descoperit și în cadrul culturii carpice, de asemenea în unele așezări geto-dacice din Latène¹⁶.

Menționăm că în așezările de tip Militari-Chilia cercetate de noi (Mătăsaru, Udeni, Colonești—Mărunței, Scornicești, Vulturești), ca și în cele carpice dealtfel (Poiana-Dulcești, Butnărești etc.), fragmentele de vatră se găsesc în mod obișnuit aruncate în gropi sau bordeie și rar de tot în stratul de cultură propriu zis; în stratul de cultură asemenea resturi apar în special în preajma vetrelor construite în aer liber.

Constatăm astfel că vatra pe care ardea focul (considerat ca rupt din soare sau frate mai mic al soarelui) se bucura de o atenție deosebită atit la dacii liberi din Muntenia, cit și la cei din alte regiuni. Menționăm că și astăzi, în unele sate din partea centrală și de sud a Moldovei, se mai păstrează obiceiul ca resturile de la vatră și cenușă să fie aruncate într-un loc anume (o groapă), pentru a nu fi călcate căci e „păcat”¹⁷. Este desigur o reminiscență a vremurilor îndepărtate pe cind vatra era considerată sacră. Perpetuarea acestei superstiții din epoca geto-dacică pină astăzi constituie o dovadă a continuității noastre pe aceste meleaguri.

În legătură cu practicarea magiei de către geto-dacii trebuie puse și inhumările de ciini descoperite în cadrul așezărilor de tip Militari-Chilia la Mătăsaru, Udeni, București-Tei și Militari¹⁸.

¹³ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 537—538, 544—550, 641; D. Popescu, *Dacia*, 11—12 (1945—1947), 1948, p. 52, fig. 8/1; idem, *Inventaria Arheologica*, fasc. 5, București, 1968, pl. 19 a, fig. 1; pl. 22 b, fig. 4; pl. 23 a, fig. 2 a; Liviu Mărghitan, *Tezaur de argint dacice*, catalog, București, 1976, p. 34, pl. VIII; p. 42, pl. XIV; p. 51; pl. XXXV/1; p. 52, pl. XXXVI/1.

¹⁴ Cf. V. Pârvan, *op. cit.*, p. 640—642.

¹⁵ *Ibidem*, p. 151,

¹⁶ Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 136; idem, *Dacia*, N.S., 17, 1973, p. 246; idem, *Archaeology and history of the Carpi*, I, p. 127.

¹⁷ Situație constatată în com. Ivești, jud. Vaslui și Iugani, jud. Vrancea, unde locuiau bunicii mei. E drept, obiceiul mai este păstrat numai de bătrini.

¹⁸ Cf. Gh. Bichir, *Cultura carpică*, p. 141; idem, *Archaeology and history of the Carpi*, I, p. 133, unde se dau și trimiterile.

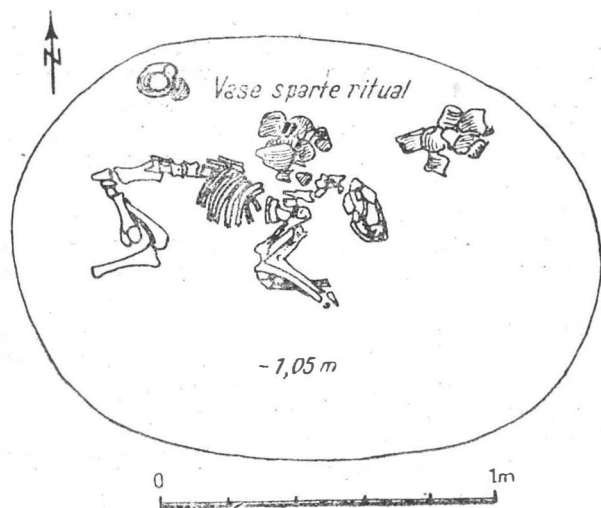

Fig. 1. Mătăsaru. Scheletul de ciine din groapa B.

distrusă în cea mai mare parte de o carieră de lut, a cărui conținut (ca și în cazul gr. B de la Mătăsaru) diferă de a celorlalte gropi descoperite în așezare. Groapa nr. 5 avea forma cilindrică, cu diametrul de 1,30 m și adâncimea de 1,25 m de la nivelul actual al solului, respectiv 1,10 m de la nivelul antic de săpare. Pe fundul gropii s-a dat de un strat de cenușă, gros de circa 0,03 m (rezultat de la purificarea prin foc a gropii) peste care zăcea un schelet de ciine (5—6 ani), culcat pe dreapta cu capul spre vest (fig. 2, 3); lipsa partea

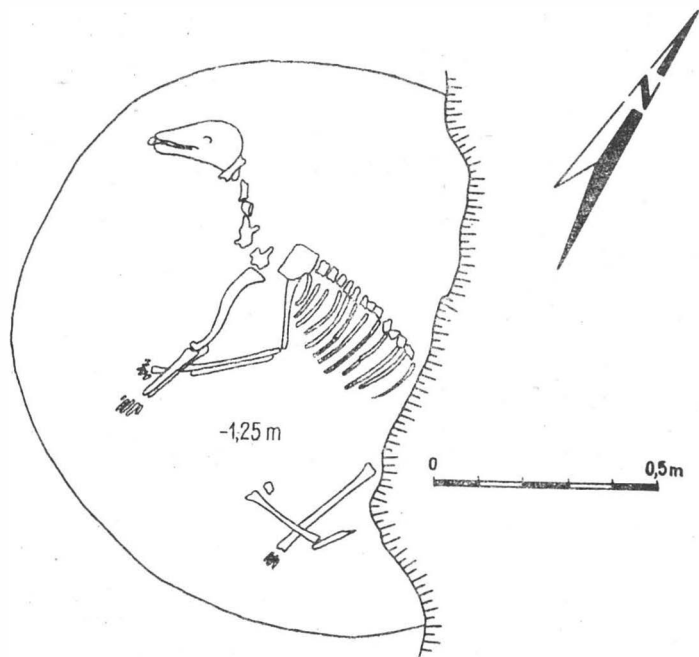

Fig. 2. Udeni. Scheletul de ciine din groapa nr. 5.

Întrucât date complete posedăm din așezările cercetate de noi, prezentăm pe scurt observațiile făcute în teren.

Mătăsaru, groapa B. În campania din 1965 s-a identificat în șanțul XVI o groapă de formă ovală cu diam. mare (orientat est-vest) de 1,50 m, diam. mic de 1,10 m și adâncimea de 1,05 m. Pe fundul gropii zăcea culcat pe stînga un schelet de ciine (3—4 ani), orientat cu capul spre est și picioarele din față întinse înainte, iar cele din spate, înapoi (fig. 1). La nord de schelet se aflau trei vase lucrate cu mina, sparte ritual; unul în dreptul capului, altul în apropiere de greabăn, iar al treilea mai jos (fig. 1). În umplutura gropii s-au mai găsit câteva oase de animale (oaie sau capră) și cioburi provenind din patru vase diferite, lucrate la roată. Groapa B aparține nivelului Mătăsaru III₂.

Udeni groapa nr. 5 (gr. 5). Cu ocazia săpăturilor de salvare efectuate în 1966 într-o așezare

Fig. 3. Udeni. Scheletul din groapa nr. 5 in situ.

inferioară a scheletului distrusă de carieră. Scheletul a fost placat cu cioburi provenind de la un chiup lucrat la roată și ars la cenușiu închis. Deasupra scheletului, în umplutura gropii, s-au găsit și două fragmente provenind de la două vase de bronz, unul dintre el puternic oxidat. Așa cum am menționat, asemenea complexe au mai fost descoperite în cadrul așezărilor de tip Militari-Chilia la București-Tei și București-Militari¹⁹, însă fiind vorba de cercetări mai vechi, nu putem da detalii asupra lor. Înhumările de ciini sunt bine documentate în mediul carpic și se întâlnesc de asemenea și în secolul al IV-lea în cadrul culturii Siutana de Mureș-Cerneahov²⁰, iar în ultimul timp au apărut descoperiri de acest fel și în Dacia romană la Stolniceni-Rîmnicu Vîlcea²¹. La Mătăsaru, Udeni și București-Tei, înhumările de ciini au fost identificate în zonele mai intens locuite din cadrul așezărilor respective, lucrul constatat de altfel și în mediul carpic la Poiana-Dulcești pe Varniță.

Observațiile făcute la Udeni, purificarea gropii prin foc și placarea scheletului cu cioburi provenind din același vas, ca și spargerea rituală a vaselor constatată la Mătăsaru confirmă teza conform căreia avem de-a face cu manifestări de caracter magic, cu care prilej se sacrificau ciini ce erau apoi îngropați în așezări după un anumit ritual, lucru bine documentat și în mediul carpic, unde s-a putut constata că cel puțin unele dintre aceste ceremonii de caracter magic erau urmate de bauchete²². Care era mesajul acestor jertfe și în ce măsură erau ele dedicate zeului soare sau altei divinități este greu de precizat.

Alegerea ciinilor pentru a fi jertfiți putea fi dictată fie de criterii economice — erau preferați ciinii unor animale mai mari, care aveau o valoare mai ridicată —, fie din considerente de ordin sentimental, ciinele fiind apreciat în toate epocile istorice ca animalul cel mai devotat omului. Această ultimă ipoteză ni se pare cea mai plauzibilă — oamenii nu puteau încredința mesajul transmis unei divinități, decît unui animal devotat. De altfel, este știut că și în cadrul „jertfelor omenesti”²³ nu era primit decît un om bun care să reprezinte comunitatea în fața zeului atotputernic.

În literatura de specialitate se cunosc înhumări de ciini în cadrul așezărilor încă din neolitic²⁴. Nu intenționăm să amintim aici toate descoperirile de acest fel făcute în diverse locuri și culturi, ci doar să subliniem că înhumările de ciini sînt mai rare în așezări decît în necropole. Menționăm totuși că într-o așezare getică — latene — de la Bucureștii-Noi a fost descoperit într-o groapă de cult peste resturile osteologice de la un bovidu, un craniu de ciine, depus ritual după părerea autoarei săpăturilor²⁵.

În mod obișnuit, în necropole, ciinii apar în morminte de oameni; s-au găsit scheletele întregi sau numai oase izolate. Se cunosc asemenea descoperiri începînd din neolitic și continuînd pînă în epoca feudală. Pentru neolitic și calcolitic datele arheologice au fost strinse de Herman Behrens²⁶. Prezența scheletelor de ciini în morminte devine destul de frecvente la sciți și în special la sarmați (Usti-Labinskaia, Akermen II etc.). În mormintele sarmatice din sudul Uniunii Sovietice s-au descoperit atît schelete întregi, cît și oase izolate. În unele morminte alături de ciini s-au găsit și schelete de cai²⁷. Scheletele de ciini s-au identificat și în unele morminte tumulare getice de incinerare la Zimnicea și Peretu, în Cîmpia Română, și Mumdjilar, în R. P. Bulgaria²⁸. La Mumdjilar, în tumulul nr. 1, scheletul unui ciine mare se afla pe marginea de sud a gropii și era inconjurat de pietre, capul animalului fiind așezat pe o piatră mai mare. Oasele de om incinerate erau împrăștiate în toată groapa. La est de craniul ciinelui se aflau cioburi de la o anforă. În mormintul princiar de la Peretu s-au descoperit două schelete de ciini, împreună cu oase de cal, în timp ce la Zimnicea, tot într-un mormint de incinerare cu tumul, s-a găsit numai un craniu de ciine, situat la marginea gropii mormintului. Tot în necropola getică de la Zimnicea, în intervalul dintre morminte, s-a descoperit un schelet de ciine, fără inventar, care, după părerea Alexandrinei Aléxandrescu, autoarea săpăturilor, ar fi aparținut tot necropolei. Știut fiind că și la Mumdjilar și la Zimnicea scheletele de ciini se aflau la marginea gropilor, nu ar fi exclus ca și acest ciine să provină dintr-un mormint distrus. Fiind considerat ca

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Idem, *Thraco-Dacia*, 1, 1976, p. 299.

²² Idem, *Cultura carpică*, p. 137—142; idem, *Archaeology and history of the Carpi*, I, p. 129—133; idem, *Dacia. N.S.*, 17, p. 246—253.

²³ Cf. Herodot, *Istorie*, IV, 94.

²⁴ Cf. *supra*, nota 22.

²⁵ Informații Mioara Turcu.

²⁶ Herman Behrens, *Die neolithisch-frühmetallzeitlichen Tierskelettfunde der Alten Welt*, Berlin, 1961, p. 7—127.

²⁷ Cf. *supra*, nota 22.

²⁸ *Ibidem*. Pentru Peretu, jud. Teleorman, vezi E. Moscalu și P. Voivozeanu, *La sépulture princière Gète et le trésor de Peretu*, comunicare prezentată la al 11-lea Congres internațional de tracologie, București, 1976.

animalul cel mai credincios al decedatului, ciinele a fost pus în mormint pentru a-i servi ca ghid celui mort și în lumea de „dincolo”.

Constatăm astfel că la geto-daci și dacii liberi din secolele II—IV e.n., ca și la alte grupuri de populații pre- și indoeuropene, ciinele se bucura de o atenție deosebită, fiind sacrificat în cinstea unei divinități sau pus în mormint, la geți, probabil de cei mai înstăriți, pentru a le servi de ghid pe „lumea cealaltă”.

Mătășaru groapa A (gr. 20). O altă descoperire făcută în așezarea de la Mătășaru arată că erau folosite în scopuri magice și alte animale. Astfel în groapa nr. 20 s-a identificat un craniu de cal, depus ritual pe fundul gropii, orientat cu botul spre sud-est. Groapa nr. 20, identificată în S II și notată de noi cu litera A, pentru a o deosebi, ca și în cazul complexului B, de gropile obișnuite de provizii, destul de abundente, avea forma cilindrică, cu diametrul de 1 m și adâncimea de 0,80 m. Sub craniu se aflau trei oase de ovi-caprine (un omoplat, un maxilar și o coastă) provenind toate de la același individ²⁹. Observațiile făcute în teren arată că groapa a fost săpată cu puțin timp înaintea depunerii ofrandelor și apoi a fost umplută, cu pământ galben, scos de la fundul gropii (steril din p.d. v. arheologic) până la acoperirea craniului, iar deasupra s-a spart ritual un vas mare lucrat la roată, ce a fost întregit în cea mai mare parte. În umplutura din partea superioară a gropii s-a găsit multă cenușă, cărbune, bucăți de vatră, 13 fragmente de oase de ovicaprine (coaste și vertebre), provenind de la un individ tânăr și 11 cioburi; opt sint de la diverse străchini cenușii, lucrate la roată și trei de la un vas-borean lucrat cu mina ce păstrează evidente urme de fum.

Orientarea capului de cal spre sud-vest, direcție din care soarele lumina cel mai puternic în toate anotimpurile anului, depunerea sub el a celor trei oase de ovi-caprine și astuparea lui cu pământ curat, ce arată că groapa a fost special săpată pentru a se îngropa aceste relieve, ne fac să ne gândim la o manifestare de caracter magic, care probabil a fost însoțită de un banchet, ale cărui resturi au fost aruncate în partea superioară a gropii.

Care-i semnificația acestei manifestări de caracter magic este mai greu de specificat în stadiul actual al cercetărilor³⁰. Reținem totuși faptul că unele dintre carele solare din epoca metalelor sint trase de cai. Notăm și observația că în mormintele princiare getice de la Hagighiol, jud. Tulcea și Peretu, jud. Teleorman s-au descoperit schelete de cai, obiceiul înmormintării cailor fiind practicat în special de unele populații de stepă și în primul rînd de sciți. Desigur că prezența calului în morminte își are explicația sa, dar găsirea capului de cal în amintita groapă de cult de la Mătășaru este mai greu de descifrat.

Complex de cult (?). La Budureasca (com. Fintinele, satul Vadul Săpat, jud. Prahova), V. Teodorescu, a descoperit circa 30 de gropi a căror semnificație nu poate fi precizată în stadiul actual al cercetărilor. Gropile sint cilindrice sau în formă de albie, butelie și lighean și adâncimea lor variază între 0,25—1,40 m. Pe fundul lor se afla în mod obișnuit un fragment ceramic sau un os de animal, apoi un strat de pământ (steril din p.d.v. arheologic) peste care era un strat masiv de chirpic, după care urma iarăși pământ fără resturi arheologice. Deasupra gropii, inițial mușuroite, au fost depuse cioburi, pietre arse, oase de animale, bucăți de chirpic ars. În nici un complex nu s-au găsit oase de om (incinerate sau nu). Lipsa oaselor de om pune la îndoială caracterul de morminte al acestor gropi. Notăm că în zona sondată V. Teodorescu nu a descoperit nici un mormint clar de incinerare sau înhumare și nici bordeie sau locuințe de suprafață contemporane cu gropile amintite. În schimb, pe nivelul de călcare al solului antic au apărut sporadic cioburi, oase de animale și pietre³¹.

Până la noi descoperiri, formulăm ipoteza că am avea de-a face cu o zonă sacră situată la marginea (în cadrul?) unei așezări sau necropole. Gropile sint de cult și trebuie puse în legătură cu unele practici de magie.

Existența unor zone sacre este cunoscută la numeroase comunități în diferite perioade istorice și nu este cazul să insistăm asupra lor.

²⁹ Determinări Alexandra Bolomey.

³⁰ La Gherăseni (jud. Buzău), V. Teodorescu a dezvelit parțial un complex arheologic, în cadrul căruia s-au găsit mai multe crani de cal dispuse în semicerc. Până la desco-

perirea întregului complex este greu de precizat datarea și încadrarea culturală.

³¹ Mulțumim și pe această cale colegului V. Teodorescu pentru amabilitatea cu care ne-a furnizat informațiile.

Manifestations à caractère magique et cultuel chez les Géo-Daces de la Valachie aux IIe—IVe siècles de n.è.

RÉSUMÉ

L'auteur s'occupe des manifestations à caractère magique et cultuel attestées chez les Géo-Daces de la Valachie aux IIe —IVe siècles de n.è. Ainsi, on a décelé chez eux l'existence du culte solaire, du culte du foyer et du feu, ainsi que d'autres superstitions.

C'est toujours en tant que manifestations à caractère magique qu'il convient d'interpréter les inhumations de chiens sacrifiés découvertes dans l'établissement de Mătăsaru (dép. de Dimbovița), Udeni (dép. de Teleorman), Bucarest-Militari et Bucarest-Lacul Tei. Elles sont attestées également dans certains établissements du type Carpique et Sintana de Mureș-Tcherniakhov. Ce genre de complexe a été identifié dans la zone la plus intensément habitée de ces établissements.

En ce qui concerne le choix des chiens pour ces sacrifices, l'auteur pense qu'il a pu être déterminé par des critères d'ordre économique, les chiens étant préférés parce que de moindre valeur que les grands animaux, ou par des critères sentimentaux, par la qualité d'animaux favoris. Le fait est que, aujourd'hui encore, le chien est considéré comme le plus fidèle compagnon de l'homme.

EXPLICATIONS DES FIGURES

Fig. 1. Mătăsaru. Inhumation de chien, fosse B.

Fig. 2. Udeni. Inhumation de chien, fosse n° 5.

Fig. 3. Udeni. Squelette de chien *in situ*, fosse n° 5.